

Смайыл Д.Б.

аға оқытушы, PhD докторанты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ., e-mail: darmensmaiyl2016@gmail.com

АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМДЫ ДАМУДАҒЫ АҚПАРАТТЫҚ КЕҢІСТІКТІҢ РӨЛІ

Бұл мақалада азаматтық қоғамды дамытудағы Қазақстан бұқаралық ақпарат құралдарының рөлі мен маңызы зерделенеді. Азаматтық қоғам туралы ғалымдардың пікірлері сарапқа салынып, антикалық дәуірден бастап, Платон, Аристотель, Черниловский, Макиавелли, Хайек, Фихте, Шеллингтің, Гегель, Блэк, Гарамши, Михник, Боббио, Хобермас, Арато секілді белгілі ойшылдар мен зерттеушілердің еңбектерінен мысалдар келтірілген.

Азаматтық қоғамды дамытудағы әлемдік алдыңғы қатарлы елдердің тәжірибесіне сүйене отырып, ондағы басты құндылық ретінде қарастырылатын заң, сөз бостандығы, билік бөлісу, заң алдындағы теңдік т.б. элементтер жан-жақты қаралған. Оның құрылымына кіретін шартты түрдегі үш деңгейге тоқталып, дамыған демократиялық жүйе, әлеуметтік құрылымды жүйе, ашық жүйе секілді талаптар деңгейінде зерделеніп, азаматтық қоғамның ортасындағы негізгі әрі маңызды фигура – адам құндылығы жөнінде сөз болады. Азаматтық қоғамды дамыту үшін мемлекет пен үкіметтік емес ұйымдар бірлесіп қызмет атқаруы, ондағы бұқаралық ақпарат құралдарының атқаратын қызметі жөнінде айтылады.

Баспасөз бостандығы азаматтық қоғамдағы басты қағидат ретінде қарастырылып, бұқаралық ақпарат құралдарының ұжымдық-насихатшылдық, ұжымдық-ұйымдастырушылық рөлін айшықтайды. Қазақстандағы азаматтық қоғам институттарын дамытудағы БАҚ-тың индикаторлық қасиеті, жасампаздық істердің ұйытқысы екендігі дәлелденген. Осы бағыттағы Қазақстан бұқаралық ақпарат құралдарының қарқынды ізденістері мен жаңа заманға лайық ұмтылысы, азаматтық қоғам дамуындағы тетіктер – саясат, ғылым, мәдениет, экономика, т.б. ілгерілетудегі маңызы, нарық талабына сәйкес қазіргі БАҚ дамуының алғышарттары мен белгілері сұрыпталған.

Қазіргі қоғамдық-экономикалық дамудың басты факторы – ақпарат болғандықтан, одан тыс қала алмайтын азаматтық қоғамның дамуы ақпараттық кеңістікке тікелей байланысты екендігі негізделеді. Өйткені, Қазақстанның әр саладағы, қоғамдық-саяси, экономикалық-әлеуметтік бағыттағы, оның ішінде азаматтық қоғамды дамытудағы бастамаларының насихатталынуы БАҚ арқылы жүзеге асады. Сондықтан, зерттеу мақаласы Қазақстандағы азаматтық қоғам институттарын дамытудағы ақпараттық кеңістіктің келелі қызметін, рөлін жан-жақты бедерлейді.

Түйін сөздер: азаматтық қоғам, ақпараттық кеңістік, ақпарат, БАҚ, журналистика.

Smaiyl D.B.

PhD student, Senior Lecturer, Al-Farabi Kazakh National University,
Kazakhstan, Almaty, e-mail: darmensmaiyl2016@gmail.com

The Role of Information Space in the Development of Civil Society

This article examines the role and importance of the media in the development of civil society in Kazakhstan. Here studied and evaluated opinions of scientists in the study of civil society from ancient times of antiquity, examples of works of famous thinkers and philosophers, like Plato, Aristotle, Chernilovsky, Machiavelli, Hayek, Fichte, Schelling, Hegel, Black, Garamshi, Michnik, Bobbio, Hobermas and Arato are given.

Based on the experience of leading world countries in the development of civil society, where the law is considered as the main value, the elements of freedom of speech, separation of powers, equality before the law, etc. are considered in detail and diversified in this scientific work. Conditionally stopped

at the three levels within its structure, such requirements as a developed democratic system, a socially structural system, an open system were studied at the proper level, was touched upon the subject of human values, which is the center and the most important factor of civil society. It is about the development of civil society through state cooperation together with non-governmental organizations, as well as the activities of the media in this process.

Freedom of speech of the press in civil society is considered as the main principle, explaining the role of mass media for collective-agitation, collective-organizational goals and objectives. It has been proven that the core of creation and development of civil society institutions are the media indicator properties. Here given intensive surveys, modern aspirations of the mass media of Kazakhstan in this direction, mechanisms of development and promotion of civil society – the importance of politics, science, culture, economics, etc., the symptoms and prerequisites for the development of modern media are sorted in accordance with the requirements of the market.

It is based on why the development of civil society cannot remain outside the direct dependence on the information space, since information is the main factor of socio-economic development. After all, through the media, information is provided about various spheres of social and political, economic and social orientation, including the promotion of initiatives in the development of civil society. Therefore, a research article is comprehensively describes activities of the information space of Kazakhstan, which is useful in the development of civil society institutions.

Key words: civil society, information space, information, media, journalism.

Смайыл Д.Б.

докторант PhD, старший преподаватель, Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы, e-mail: darmensmaiyl2016@gmail.com

Роль информационного пространства в развитии гражданского общества

В данной статье изучается роль и значение средств массовой информации в развитии гражданского общества Казахстана. Проанализированы труды ученых по вопросам гражданского общества с древнейших времен и античности до наших дней. Изучены трактаты известных мыслителей и философов: Платона, Аристотеля, Черниловского, Макиавелли, Хайека, Фихте, Шеллинга, Гегеля, Блэка, Грамши, Михника, Боббио, Хобермаса и Арато.

Опираясь на опыт ведущих стран в развитии гражданского общества, где закон рассматривается как главная ценность, подробно и разносторонне рассмотрены элементы свободы слова, разделение властей, равенство перед законом и т.д. Детально изучены входящие в его структуру три уровня, развитая демократическая система, социально-структурная система, открытая система. Также изучена тема ценности человека, который является центром и самым важным фактором гражданского общества. Говорится о развитии гражданского общества через сотрудничество государства с неправительственными организациями, также о деятельности средств массовой информации в этом процессе.

Рассматривается свобода слова и прессы в гражданском обществе в качестве главного принципа, разъясняется роль средств массовой информации для коллективно-агитационных, коллективно-организационных целей и задач. Доказано, что ядром созидания в делах развития институтов гражданского общества являются индикаторные свойства СМИ. Приведены интенсивные изыскания, современные стремления средств массовой информации Казахстана в этом направлении, механизмы развития и продвижения гражданского общества – значение политики, науки, культуры, экономики и т.д., симптомы и предпосылки развития современных СМИ отсортированы в соответствии с требованиями рынка.

Также автор обосновывает, почему развитие гражданского общества не может остаться вне прямой зависимости от информационного пространства, так как информация главный фактор общественно-экономического развития. Ведь через СМИ осуществляется информирование о различных сферах общественно-политической, экономико-социальной направленности, в том числе пропаганда инициатив о развитии гражданского общества.

Ключевые слова: гражданское общество, информационное пространство, информация, СМИ, журналистика.

Кіріспе

Азаматтық қоғам туралы түсінік өте ертеден қалыптасқан. Азаматтық қоғам ежелгі Грекия мен Римдегі антикалық полистік жүйенің

дамуымен байланысты. Антикалық полистік жүйеде азаматтарға экономикалық және саяси бостандықтар беріліп, әрбір азаматқа түрлі жағдайларда мүмкіндік берілген. Ең басты мүмкіндік – сайлау, мемлекеттік мәселелерді шешу-

ге қатысу. Полис адамдардың біртұтастығымен олардың бойында патриоттық рух қалыптастыруға және заңдардың орындалуында да қызмет атқарады (Платон. Избранные диалоги. М., 1990).

Азаматтық қоғам мәселесіне алғаш гректің ертедегі философы Платонның келгендігін айтуға болады. Ол саяси ұйымдар қоғамдастығы мүшелерінің арасында адам еңбегін қанағаттандыруда 3 топқа бөліну туралы болжам жасаған. Ал Аристотель азаматтық қоғамды ғылымға саясаттың бір бөлігі ретінде енгізді. Ол мемлекет пайда болу үшін алдымен азаматтардың біртұтастығын, азаматтық қоғамды қалыптастыру керек деген ойды айтады. Аристотель басқару заңдарын қарастыра келіп, алғаш билікті бөлу идеясын тастады. Бұл билікке талас мәселесінен құтқарады және шынайы азаматтық қоғамда биліктегі басшы қоғам игілігі үшін қызмет атқарады деген шешімге келді (Аристотель. Сочинения. Т.4 М.,1983).

Антикалық полистің азаматтық қоғам мен байланысы туралы, оның қазіргі құқықтық мемлекеттің талаптарына сай келетіндігі туралы З.М. Черниловский айтады. Олар сөз бостандығы, билік бөлісу, заң алдында барлығының тең және т.б. элементтерден тұрады (Черниловский З.М., 1992).

Антикалық полис қалыптаса бастағанда саяси-әлеуметтік ойлардың дамуы үшін негізгі саяси ойлар пайда болады. Бұл толығымен азаматтық қоғам идеясына сәйкес келеді. Дәл сол замандағы ойшылдардың еңбектеріндегі идеялары азаматтық қоғамның маңызы еді. Заңдық бостандық, азаматтар теңдігі, жеке мүлік иелену, құқықтық негіздер мемлекеттік қалыптасу енді басталса да, азаматтық қоғам мен саяси қоғам байланысы жолға қойылады.

Негізгі бөлім

Азаматтық қоғам идеясының дамуы орта ғасырларда Италиядағы қалалық мемлекеттердің пайда болуымен байланысты. Негізгі көтерілген мәселе клерикалды билік пен ақсүйектердің арасында болды. Саяси қатынастар мен билік негізгі жер иеленгендердің қолында болды. Феодалдық тәртіп құдайдың еркімен жасалады делінген сипатта және көптеген концепциялар діни-философиялық тұрғыдан қаралды. Бұдан кейін шіркеудің саяси билігі бірте-бірте құлдырап, адамдар әлеуметтік процестерге шынайы көзқарастарын білдіріп, саясат, мемлекет, заң туралы жаңа идеялар пайда болды. Италияның қайта өрлеу заманындағы ірі саяси ойшы-

лы никколо Макиавелли алғашқылардың бірі болып саяси ғылымды қолға алады. Макиавелли азаматтық қоғамды класстық, сословиелік, партиялық деп қарама-қайшы топтарға бөледі. Қоғамның негізі – халық, ал билік мемлекеттің қолында деген тұжырым жасайды. Бұл дегеніміз азаматтық қоғам құруда мемлекетті қажет етеді. Н. Макиавелли: “Басым көпшілігі дворяндықтар болған жерде республика құрамын деушілер олардың бірін қалдырмай жоймайынша өз ойын іске асыра алмайды. Ал әлеуметтік жағдайы тең адамдар бар жерді монархияға айналдырамын десе, сол адамдардың басым көпшілігін байларға айналдыруы керек” (Макиавелли Н., 1982) деген ой айтады. Бұл дегеніміз биліктің қай формасы болса да белгілі әлеуметтік талаптарға сай болуы керек деген сөз. Азаматтық қоғам соңғы екі жарым мыңжылдықта азаматтық қоғам түсінігінің тарихи, саяси және теориялық эволюциясын зерттейді, демек ол заманауи саяси істерді ұсына алатын мүмкіндіктер мен шектерге таптырмас талдау жасай алады (John Ehrenberg, 1999).

Келе-келе азаматтық қоғам идеясы саяси-құқық идеясының негізіне айналды. Түрлі мемлекетте әр қалай жолдармен дамыды. Ф. Хайек жаңа кезеңдегі ой тарихында 2 бағытты бөліп көрсетеді: ағылшындық және француздық. Ағылшындық бағыт – эмпирикалды және жүйесіз, ал француздық бағыт – ойша құрылған және рационалды. Біріншісі дәстүр байланысы мен институттарға негізделген, ал екіншісі утопиялық құрылысқа бағытталған. Француз ағартушылары мемлекеттік биліктің үздік ұйымдарының көмегі арқылы бостандықты орнатқылары келсе, ағылшындар бостандықты ол болмаған жерден іздестіру керек дейді. Француздықтар үшін қоғам өміріне мемлекеттің араласуы емес, оны кімнің жасап отырғаны мақсат еді. Ал ағылшындар үшін мемлекеттің араласуының өзі қателік, үлкен мүмкіндіктерді шектеудегі қатыгездік керек деп ұғынды. Ағылшындық бостандықтың негізін заңгерлер, ал француздық бостандықтың негізін философтар қалаған.

Алайда, тарихтың нақты талаптарында әртүрлі 2 идея – үздік заңнама мен жеке құқықтар идеясын, яғни құқықтық қоғам қалыптастыруда бірдей әлемдік көзқарас енгізетін еді. 1679 жылы Англияның құқықтық-саяси тарихында аса маңызды жаңалық болды. Парламент “Хабеас корпус актісін” қабылдады. Оның негізі мынадай: 1) Ешқандай негізсіз, құжатсыз қамауға алынғандар сотқа арыз беруге құқылы; 2) Сот органы сотталған адамның қылмысының себебін жазбаша көрсетуі керек. Сот қысқа

мерзімде шешім қабылдауы керек; Бұл акт адам бостандығын қорғауға, құқығын сақтауға негіз болды. Зерттеушілер “Хабеас корпус актісін” қылмыстық құқықтың ғана емес, сонымен қатар конституциялық құқықтың бастау алатын заң жобасы деп бағалайды (Гроции Г.О., 1956). Бұл заңнаманың авторлары азаматтық қоғам мен адам құқығын қорғау позициясын ұстанғаны және қоғам туралы саяси теориялардың пайда болуына түрткі болғанын байқаймыз.

Сонымен қатар, АҚШ алғаш азаматтық қоғам мен құқық қорғау мәселелерінің негізін қоғам мен құқық қорғау мәселелерінің негізін 1787 жылы қабылдаған Конституцияда қалады. Конституцияда:

Халықтық үкімет халықты басқарады және халық үшін өмір сүреді;

Билік бөлінісі және принциптері заң шығарушы, атқарушы, сот билігімен байланысты;

Бас бостандығы мен ар-намысын сақтауға және қорғауға;

Сот үкімі секілді құқықтық принциптер қаралған.

Америкалық тәжірибенің құндылығы сонда, ол шектеулі мемлекет құрған кезде азаматтық қоғам мәселесі теория жүзінде ғана емес, тәжірибеде қарастырылды. Бостандық және оны қалыптастыруда оңтайлы механизмді қолдады.

Германиядағы философиялық революциядан кейін азаматтық қоғам туралы Фихтенің, Шеллингтің, Гегельдің еңбектерінде айтылды. Азаматтық қоғам туралы дамыған пікірді Гегельдің еңбегінен көреміз. Гегель: “Азаматтық қоғам дегеніміз – діни, саяси айырмашылықтарға қарамастан заң алдында тең азаматтар қоғамы және сол заңға сәйкес, әркім жеке мүліктік құқық иесі, әркім өзінің қалауын таңдауға құқылы бостандық иесі” дейді.

Қоғам тұлғалардан тұрады және олар моральдық тұрғыдан бірін-бірі дербес, тең деп санап қана қоймай, олардың құқықтарын қорғайтын саяси және заң институттары бар деп есептейді. Азаматтық қоғам – маңызды, жеке мақсаттар мен ойларды жүзеге асыратын орта. Гегельдің пайымдауынша, азаматтық қоғам даму үшін мемлекеттің ықпалы болу керек. Бірінші мемлекет құрылады, одан кейін азаматтық қоғамда отбасы дамиды. “Азаматтық қоғам отбасы мен мемлекет арасындағы дифференция. Бірақ азаматтық қоғам мемлекеттен кейін дамиды (Медушевский А.Н., 1992). Дегенмен, кейбір ғалымдардың пікірінше, көптеген жағдайда «азаматтық қоғамды есепке алмай демократиялық өзгерістерді түсіну мүмкін емес, ол қоғам

мен үкімет арасындағы өзара байланысты нақты түсінуді қамтамасыз ететін саяси заңдылықтың кілті» (Muthiah Alagappa, 2004).

Азаматтық қоғам Батыс Еуропа мен Америкада XVIII ғ. бірінші жартысы мен XIX ғасырда пайда болды. Оған саяси-өнеркәсіптік төңкеріс себеп болған. Ағылшын тарихшысы Э. Блэк «Еуропада азаматтық қоғам дербес қалалар, өнеркәсіптік гильдиялар және түрлі корпорациялар сияқты ұжымдық құрылымдардың дамуының әсерінен пайда болды» деген тұжырым жасайды. Э. Блэктің пікірінше, азаматтық қоғамның негізгі элементтері мен құндылықтары XIII ғасырда қалыптасқан. Олардың ішінде: жеке бас қауіпсіздігі, заң алдында барлығының теңдік принципі, жеке мүлік құқығы, жеке өмір құқығы, тұлғалар және топтар арасындағы келісімді қатынас институттары бар.

Азаматтық қоғамның негізі туралы түсінікті XX ғасырдағы марксизмнің ірі теоретигі Антонио Гарамши де айтады. 1970 жылдары жұмыстарының барлығы азаматтық қоғам мәселесіне арналды. Капиталистік қоғамның буржуазиялық механизмін тұжырымдай келе, Гарамши оның басты 3 бөлігін атайды. Оның тұжырымы бойынша қоғамның 3 түрі бар: 1) экономикалық қоғам (оның билігінде өнім шығару мен бөлу), 2) саяси қоғам (мемлекеттің билігі жайында), 3) азаматтардың қоғамы (ұйымдардың тұтастығы мен партия, кәсіподақ, діни орталық сияқты жеке ұйымдар). Саяси және азаматтық қоғам арасында тығыз байланыс бар. Оған Гарамши саяси қоғамды – диктатура, ал азаматтық қоғамды гегемония деген баға береді. Соңғысының маңызы – қоғамды интеллектуалды, саяси басқару қоғамның түсінігі, мақсаты бірдей болуында. Қоғамды барлық талаптарға сай (әлеуметтік, саяси) басқарып, өз талап-ережелерін енгізіп, асқан даналық танытса, оны Гарамши гегемония деп атады.

Азаматтық қоғамда маңызды орын алатын ұйымдар – саяси партиялар. Парламентке немесе басқа да жолмен билікке келіп, мемлекетті басқаруды мақсат тұтады. Саяси және азаматтық қоғамның байланысы Гарамшиге мемлекеттік мағынасын аша түсуге көмектеседі. “Мемлекет=Жаңа БАҚ ашу тіркеумен ғана шектелді, сөз бостандығына жол ашылды;

– әлемдік ақпараттық ортаға интеграциялану күшейді;

– Жекеменшік қатынас және бәсекелестік орнықты;

– Баспа, техника мен технологиялар, шикізат құралдарының нарығы қалыптасты;

– Жаңа мамандар, менеджерлер, журналистер, баспагерлер, режиссерлар, продюсерлар, жарнама және басқа да БАҚ-пен біте қайнасқан салалардың мамандары қалыптасты;

– Инновация сапалық көрсеткіштерге алып келді: ақпараттардың ұшқырлығы артты, газет-журналдардың мазмұны мен полиграфиялық сапасы жақсарды, жаңаша дизайн қалыптасты, қаріптердің кең әрі құбылта пайдалану жолдары жүзеге асты, суреттер көп қолданыла бастады, жаңа типті фотоколлаждар дүниеге келді, безендіру элементтері байытылып, көркемдеу стилі мен бағыттарының сан түрі қолданысқа енді;

– Телерадио хабарларын даярлауда да жаңа технологиялар кең шығармашылық мүмкіндіктерге жол ашты;

– Жұмысты ұйымдастырудың жаңа формалары мен әдіс-тәсілдері өмірге жолдама алды;

– Интернет пен электронды пошта кең қолданысқа еніп, БАҚ-тың шекарасын кеңейтуге ықпал етті;

– Ақпараттық желілік веб-сайттар дүниеге келді;

– Жарнама саясаты түбегейлі өзгерді;

– Жаңа БАҚ қожайындарына табыс әкелетін бизнес көзіне айналды.

Тағы бір аса маңызды мәселе – ақпарат куәгерінің сан алуандығы әрі қол жетерлік деңгейде болуы. Қазақстан нарығында шетелдік, соның ішінде Ресейдің кез келген басылымын алуға кедергі жоқ, оның сыртында радиотолқын, теледидар, кабельдік және серіктік жүйе бар. Ал интернеттік технологиялар тіпті революциялық өзгерістер әкелді. Жаңа технологиялар ақпаратты жеткізудегі ұшқырлыққа алып келді. Сонымен қатар, ақпарат беруде телефон, ұялы байланыс, электронды пошта, факс сенімді құралға айналды. Оны интернет өзінің он-лайн, яғни нақты уақытпен байланысу режимімен жаңа сапалық деңгейге көтерді.

Интернеттің технологиялық енгізуде, ақпаратқа қол жеткізуде және пайдалану саясатында да бірыңғай орталықтандырылған басқаруы жоқ; желінің әрбір құрамдас бөлігі өзінің жеке саясатын белгілейді (Wayback Machine, Jonathan Strickland, 2014). Бүгінгі күні интернет дәстүрлі ақпарат құралдарына жедел дерек алу мен таратудың кең мүмкіндіктерін ашып қана қойған жоқ, сонымен бірге, өзі де жаңа ортаны құрады – желілік медиа дүниеге келді. Жыл сайын әлемдегі желілік басылымдардың қатары өсіп келеді, олардың ішінде бұрыннан қалыптасқан газет-журналдардың электронды нұсқаларымен бірге қағаз жүзінде жарық көрмейтін, желіге ғана

бейімделген мерзімді басылымдар бар. Телевизиялық және радиостанциялар интернет беттерін ашып, интернет арқылы да хабарларын таратуда, желілік ақпараттық және жарнама агенттіктері пайда болды.

Қазіргі заманда журналистің негізгі ақпарат алу көзі – интернет болды. “Netcraft” мониторингтік әлемтор қорының мәліметіне сүйенсек, жыл сайын сайттар саны рекордтан да жоғары көрсеткішке ие болып барады. Дамыған елдерде әлемтор теледидар мен радио желісін басып озып, аудиториясы үшін өте кең ақпарат көзіне айналды.

Қазір ақпарат кеңістігіндегі билік жолында, дәлірек айтсақ, миллиондардың ақыл-ойын билеп-төстеу жолында күрес жүріп жатыр. Бұл үздіксіз үдеріс. Мәселен, осыдан 10 жыл бұрын “Каунтерпарт” коммерциялық емес заңды тұлғалардың қауымдастығы жүргізген сауалнамалардың нәтижесіне қарағанда, ақпарат алу көздері саналатын нысандардың ішіндегі баспасөз, телерадио жетекші рөлге ие болып қала беретіндігі жазылған. Сауалнамаға жауап берген респонденттердің 33 пайызы – БАҚ-ты, 17 пайызы – Интернетті, 7 пайызы – қоғамдық қабылдау өткізілетін орындарды, 7 пайызы – “ашық есік” күндерін, 4 пайызы – баспасөз клубтарын ақпарат алу көздері деп есептейтіндіктерін білдірген (Қазақ журналистикасының даму тенденциялары. Алматы, 2005). Бүгінгі таңда бұл ақпарат мүлде 360 градусқа өзгергені айқын. Жаһан күн сайын жаңарып, сағаттар сайын соны технологиялармен толығу үстінде. Мәселен, бүгінгі таңда Қазақстанда интернетті пайдаланушылар 80 пайызға жуық өссе, оның 64 пайызы интернетті смартфон арқылы қолданады. Олардың ақпараттарды тұтынуы да адам танымастай құбылды.

Ақпараттық кеңістіктің электронды құралдарды пайдалану тәсілдерін күннен күнге жетілдіре түсу – өмірдің өзі талап етіп отырған аса маңызды мәселелердің бірі. Ғылыми-техникалық прогресс бүгінгі ақпарат құралдарының бет-бейнесін мүлде өзгертті. Журналистің ақпараттық технологиялармен жұмыс істей білу қажеттігі, оның жұмысын тиімді, үнемді етеді, яғни журналистік қызметті ғылыми ұйымдастыруды тудырады.

Қазіргі кезде тек радио мен теледидар ғана емес, хабар тарату агенттіктері, газет-журнал редакциялары да электронды құралдар, сандық жүйемен жабдықталған. Мұның өзі оқиғаны, фактіні уақтылы, нақты, объективті түрде тіркеуге мүмкіндік береді. Бірақ, интернет ақпа-

раттық кеңістіктің мүмкіндігін арттырғанымен ол бай тәжірибесі қалыптасқан дәстүрлі БАҚ-ты ақпарат айдынынан ығыстырып тастай алған жоқ. Яғни, әрқайсысының атқарар қызметі әр алуан және өз аудиториясы бар.

Дегенмен, бір нәрсе айқын: халықты өз ертеңіне жігерлендіретін де, болашаққа үміттендіретін де – ақпарат құралдары. Бүгінгі күні кім ақпаратқа ие болса, жеңіс соныкі делінетіні де сондықтан. Бұл азаматтық қоғам үшін де, оның дамуына мүдделі болып отырған мемлекеттік басқару жүйесі үшін де өте маңызды әрі азаматтық қоғамды дамытудағы ақпараттық қоғамның рөлін бедерлейді.

Ғаламдық жаһандану арқылы адамзаттың алдынан жаңа постидеологиялық кезең ашылды. Оның бізге не берері бүгінгі ұрпақтың білімі мен білігіне байланысты. Біздің пайымдауымызша, күллі әлем үшін анық та айқын ақпарат таратуға негізделген жаңа заманға бастайтын жаһандану БАҚ-тарға қойылатын талаптарды күшейте түсті. Баспасөздің еркіндігі мен оның қоғам алдындағы моральдық жауапкершілігі арасындағы тепе-теңдікті таба білу көсемсөз иелерінің тікелей шеберліктеріне байланысты өрілмек. Қанша жерден айтылғанмен сөз бостандығы шексіз емес. Оны көзі қарақты азаматтардың барлығы іштей түсінеді. Өйткені, журналистика – табындыратын ғана емес, талқандайтын да қуатты күш. Ол саясатты жасап, сомдайды. Сондықтан, сөз бостандығы дегенде журналистік ар-ождан жауапкершілігін әрбір «төртінші билік» өкілі жан-тәнімен сезінуі тиіс. Бұл бір шетінен биресми цензура деп те аталынады. Мұндай қағілездік саликалы да әлеуетті деңгейі биік жандар үшін әр кез бірінші орында тұрса керек. Себебі, тәуелсіз БАҚ дегеніміз – аса қымбат құндылық. Сондықтан ол, ешқашан «ақпараттық соғыстардың» «сойылына» айналмауға тиіс. Журналист қандай мәселені қаузаса да парасат шеңберінен шықпауы қажет. Бұқаралық ақпарат құралдары қоғамдағы, экономикадағы және іскер топтар арасындағы күштердің ара салмағын да айқындайтын құрал деп айтылатыны осыдан.

Қазіргі қоғамдық-экономикалық дамудың басты факторы – ақпарат. Ақпарат – белгісіздіктің шешімі; бұл «мән деген не» деген сұраққа жауап береді және осылайша оның мәнін де, табиғатын да анықтайды. Ақпарат деректерге да, сондай-ақ білімге де қатысты, өйткені деректер – параметрлерге тіркелетін мәндерді білдіретін маңызды ақпарат, ал білім тұжырымдаманы түсінуді білдіреді («Information p Definition of Information by

Merriam-Webster», 2017). Яғни ақпарат билігінің аясы кеңейіп, маңызы артып келе жатқандығын әркім мойындайды. Ақпарат бар жерде менеджмент те бар. БАҚ-тың ең басты өнімінің өзі ақпарат саналғандықтан, оның негізгі ерекшелігі ешкімді мәжбүрлемейтіндігінде, тек ықпал ету жолымен қоғамдық пікір қалыптастыратындығында.

Ақпарат айдынындағы тартыстың себебінен PR қызметі мен журналистік іскерлік мүддені өркендетудің ауқымды мүмкіндіктері пайда болғаны белгілі. Саяси жарнама жасау мен белгілі бір тұлғаның тапсырысы бойынша материал жазу үрдісінің кең етек алуы да осыған жақын. Саяси науқандағы БАҚ-тың пайда табу мақсатында тапсырыс алуға деген ұмтылысы айқындалып барады. Сонымен қатар, осы электронды ақпарат құралдарында ұялы телефонмен смс-хаттар арқылы байланыс жүргізуі әжептәуір дамып кеткендікті айғақтайды.

Жасыраны жоқ, бүгінгі қазақ тілді БАҚ арасында да белгілі бір ұйымның не адамның мүддесіне қызмет ету бар. Тәуелсіздік алған жылдары ондай болған жоқ. Кейінгі жылдары ғана көптеген алпауыттар БАҚ-тың жалпы халықтың көңіл-күйі мен сезіміне қатты әсер ететін керемет идеологиялық құрал екендігін түсінді. Содан бастап, олар БАҚ-тың тетігін ұстауға ұмтылып, шет елдердегідей медиумагнат болуға деген талпынастар елімізде күн санап күшейіп келеді.

Қазіргі таңдағы ақпарат беру әдісі бұрынғы әдістен тым алшақ, мүлдем жаңаша сипатқа ие болып отыр. Бұл қазіргі заманғы ақпараттың уақыт кеңістігін еркін әрі батыл, әрі көз ілеспес шапшандықпен билеп алуына байланысты.

Ақпараттық технологиялар ғасырында әрбір күн бір керемет жаңалыққа татиды. Заман ағымында әрбір сағат емес, әрбір минут әлеуметтік, нарықтық, қаржылық, техникалық өзгерістерді өмірге енгізіп жатыр.

Біз өмір сүріп отырған кезең – ақпарат ғасырында, сол ақпаратты өңдеу мен оны елге жеткізудің бар салмағы мамандарға түсетіні белгілі. Керемет саясаткер, ең күшті мемлекет, дүние жүзіндегі ең мықты халықтың өзі ақпаратсыз түкке тұрғысыз нәрсе болуы мүмкін. Кім-кімге де қызықты әрі керек дүниенің барлығы тек қана ақпараттан табылады. Ақпарат – адам санасындағы шындықтың болмысы. Ақпарат – белгісіз бір құбылыстардан ақиқат деректерді алып, қоғам санасына құю. Ақпарат шынайы өмірді нақтылай көрсетуі мүмкін немесе жалған боямалап сипаттауы да ғажап емес.

Журналистік ақпаратсыз осының бәрі жоққа тең болып шығады. Ақпараттың қандай болатындығы ақпарат таратушыға, яғни журналиске байланысты. Қазіргі заманғы ақпараттық технология жаңалықтар легіне күнде жаңаша сипат берді. Компьютерлік жүйенің де маңызды екі артықшылығы бар. Біріншісі – сандық әмбебап редактор бағдарламасы, екіншісі – жетілген мәтіндік редактор бағдарламасы. Әлбетте, бұл – журналистің рөлі төмендеді деген сөз емес. Керісінше, техникалық төңкеріс жұмыс жағдайын мүлде өзгертті, оған оң, игі ықпалын тигізді. Бұл журналистерден өзгеше мамандану деңгейін талап етуде. Электронды журналистика да өте қарқынды даму үстінде. Олар үшін кәсіби шеберліктің ең биік шыңы осы минуттарда, дәл қазір әлемде болып жатқан маңызды оқиғаларды алғашқы болып хабарлау екенін атап айтуға тура келеді. Уақыттан озбаған күннің өзінде уақытқа ілесіп отыру – заман талабы. «Газет – халықтың көзі, құлағы һәм тілі» деген Ахмет Байтұрсыновтың қағидасын тағы да келтірейікші. Мемлекеттік және ресми емес БАҚ-ты қатар салыстырып көрсек, қалай болғанда да айырма бар. Біреуі – биліктің, жоғары жақтың, партияның сөзін сөйлесе, екіншісі – халықтың көкейіндегісін айтады. Демек, журналистика “халықтың көзі, құлағы, һәм тілі” болған жағдайда ғана «төртінші билік» бола алады. Дамыған зиялы елде бірінші билік – заң шығарушы орган, екінші – атқарушы орган, үшінші – сот, төртінші – журналистика. Шынайы демократиялық елде төртінші билік журналистика екенін мойындасақ, біз бұл деңгейге біртіндеп келе жатырмыз. Неге жылдам емес деген заңды сауал туады. Әрине, оның негізгі және басты себебі журналистиканың кәсіби деңгейіне келіп тіреледі. Бұрынғы және қазіргі журналистиканы салыстырып саралағанда, олардың арасындағы негізгі әрі нақты айырмашылық, біздіңше, мынада болып отыр.

Журналист өз өнімін, яғни ақпаратты тұтынушыға қалай, қандай тәсілмен жеткізеді, өзін тыңдайтын, айтқан әңгімесіне құлақ асып, сөзге араласатын аудиториясын қалай, қайтіп қалыптастырады, қандай арна арқылы ол өз ақпаратын дәл қазіргі оны қабылдайтын түрде қоғамға ұсына алады? Мұның бәрі журналистің жүрек қалауына ғана байланысты шаруалар емес, сонымен қатар, журналист қызмет ететін арнаның ұстанған бағытына, маркетингтік саясатына тікелей қатысты. Қазіргі заманда журналистік кәсіптің құндылықтары мен үрдістерін, яғни стандарттарын медиаэконо-

мика анықтайды. БАҚ мекемелерінде мультимедиалық редакциялар, мультимедиалық бөлімдер пайда болды. Онда қызмет ететін журналистер БАҚ-тың барлық салалары үшін қажетті материалдар әзірлейді. Мұның өзі журналистік мазмұны мен сапасынан кең көрініс табады.

Ақпараттық кеңістікке өту жағдайында журналистің ақпараттық тауарды тауып берушіге айналып кету қаупі де жоқ емес. Қазіргі ақпараттық кеңістік айналымындағы ақпараттың көлемі мен қарқынының мейлінше орасан зор, шексіз екенін ескерсек, онда ақпарат сапасын анықтау оңайға түспейтіні түсінікті. «Ақпараттық қоғам – білім қоғамы» деп те аталып жүр. Бірақ, ақпарат тасқынының көлемі жағынан артуы білім салмағының сол дәрежеде арта түскендігін көрсетпесе керек. Білім ақпарат сапасына тікелей байланысты болып келеді. Анығырақ айтқанда, оның жан-жақтылығына, дәйектілігіне, терең мағыналылығына, ұғынықтылығына тікелей қатысты.

Қазіргі заманғы журналистиканы азаматтық және ақпараттық қоғам жағдайындағы мамандық ретінде қарастыра келіп, ресейлік зерттеуші М. Павликова мынандай алаңдаушылық білдірген: “Ақпараттық тасқынның күрт ұлғаюы біріншіден, спутниктік телеарналар санының артуына, екіншіден, қатардағы азаматтардың жаңа ақпарат кеңістігін, яғни интернетті игеруіне, үшіншіден, БАҚ-тың қоғамдық функциясының кемуіне және көбінесе коммерциялық мақсатқа жұмсалуына байланысты мүмкін болып отыр. Мұның өзі БАҚ зерттеушілерінің дәстүрлі журналистиканың жоғалуы мен медиаэтиканың өзгеруі туралы мәселе көтерілуіне түрткі болуда”. Ал, “Хабар” агенттігінің негізін қалаған Дариға Назарбаева қазіргі заманғы журналистика туралы ойын былайша түйіндейді: “Ғаламдық тарихи процестердің даму барысында БАҚ рөлі арта түсуде. Алуан түрлі деңгейдегі проблемаларды шешу барысында БАҚ-ты әрекет етуші құрал ретінде қолдануға деген орасан зор құштарлық пайда болды. БАҚ шын мәнінде қоғамдық пікірдің ең тиімді ұйытқысына айналды”. Бірақ, соның ішіндегі қоғам мүддесін қорғайтындары некен-саяқ. Өйткені, дәл бүгінде журналистер үшін жағымды ақпаратқа қарағанда, жағымсыз ақпараттың рейтингі жоғары болады деген сенімнен арылу керек. Қандай да бір кәсіби ар-ождан кодексі әрбір журналистің жүрек тұсында, ішкі сезім жүйесінде қалыптасуы керек. Тіпті, көзіқарақты көсемсөздің қас шеберлері оны өздері дамытып, өрістеуіне мүмкіндік жасауы тиіс.

Қазақстанның бұқаралық ақпарат құралдары дүниежүзілік ақпарат кеңістігінің орта шенінен орын алады. Біздің түсінігімізде латынның медиа деген сөзі, бұқаралық медиа деген мағынаны білдіріп қоймайды, ол біздің еліміздің ақпарат кеңістігінің әлемдік ақпарат саласының қақ ортасында тұрғаны туралы да түсінік береді. Өйткені, біздің Қазақстан – Еуропа мен Азия аралығындағы өзінің ішкі-сыртқы саясатындағы басы артық батыл әрекеттерге, қауіпті тәуекелшіл қадам қабылдауға асығып-аптықпайтын, аласұрып алға озып кетпей, кібіртіктеп кейін қалып қоймай, “алтын аралықта” тұрған ел, яғни медиа аймақ (Қазак журналистикасының даму тенденциялары. Алматы, 2005).

Азаматтық қоғамның дамуы ақпараттық кеңістікке тікелей байланысты деуге қазірде толық негіз бар. Өйткені, азаматтық қоғам үшін маңызды мәселелердің барлығы тек ақпараттық кеңістіктегі ақпараттық телекоммуникациялық технологиялар арқылы қоғам мүшелеріне жеткізіледі, тасымалданады. Осыдан-ақ, азаматтық қоғам мен ақпараттық кеңістіктің егіз ұғым секілді бір-бірімен тығыз байланысты екенін бағамдауға болады.

Мәселен, Елбасының тікелей араласуымен жүзеге асырылған экономикалық реформалардың барлығы БАҚ-тың бетінде әртүрлі деңгейде көрініс тапты. Оның кемшілігі болса, айтылып, түзетілуіне мүмкіндік жасалды, ал жетістігі болса, халықтан сүйінші сұралып, барша БАҚ қуана қол соқты. Бұл БАҚ-тың біріншіден – қоғамдағы ақпаратты кеңінен таратушы, үгіт-насихатшылық рөлін көрсетсе, екіншіден – қоғамда жүзеге асырылып жатқан барлық шаралардың, оның ішінде экономикалық реформалар барысын қадағалаушы бірінші маңызды қоғамдық институт екенін байқаймыз.

Бүгінде Қазақстанның әр саладағы, қоғамдық-саяси, экономикалық-әлеуметтік бағыттағы, оның ішінде азаматтық қоғамды дамытудағы салып келе жатқан сара жолы халыққа бүгешігесіне дейін жеткізілу әрі насихатталынуы ақпараттық кеңістіктің арқасында. Бұл ақпараттық кеңістіктің Қазақстандағы азаматтық қоғам институттарын дамытудағы рөлін айқындайды. Бұл оның мойнына жүктелген міндет десек те болады. Егер Елбасының «Қазақстан жолы» кітабында жазған сөзімен айтсақ:

«Ұлы Абай да кезінде: «Бай болғың келсе – өнерге үйрен» деген. Оның сөздері менің пікірімше, қазіргі білім беру стратегиясының идеологиясын дәл көрсетеді.

Күшті және гүлденген мемлекет болу және тұрақты дамуға қол жеткізу үшін біз интеллектуалдық элитаға, жоғарғы технологияға, еліміздің ғылыми әлеуетіне сүйенуіміз қажет. Тек өзінің интеллектуалдық әлеуетінің арқасында ғана ел әлемдегі өзінің лайықты орнын ала алады. Сондықтан, Сіздердің – біздің жастардың алдында үлкен жауапкершілік жатыр» (Назарбаев Н.Ә., 2007).

Бұл үлкен тарих алдындағы жауапкершілік тек жастардың ғана емес, БАҚ-тың, сондай-ақ, Қазақстан дамуына мүдделі барлық қоғамдық институттарға тиесілі екені сөзсіз.

Қорытынды

Азаматтық қоғам институттарын дамыту – мемлекеттің әрдайым естен шығармайтын басты құндылығы. Ол – мемлекеттің негізгі иесі ғана емес, ондағы болып жатқан әрі жүргізіліп жатқан қоғамдық-саяси ахуалда негізгі факторлық дәрежеге ие. Сондықтан да, оның жағдайы мен сипаты мемлекеттің деңгейін айқындайды.

Осы орайда, ең алдымен әлеуметтік сала қандай да бір атқарушы билік үшін әрқашан басым бағытта рөл ойнайды. Бұл Қазақстанның алдыға қойған басты мақсаттарының бірі. Мәселен, азаматтық қоғам саналы тұрғыда Қазақстанның қоғамдық-саяси ахуалын реттейтін функция болса, ондағы азаматтық қоғам институттарының тікелей араласатын бағдары әлеуметтік құндылықтар болып келеді. Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев өзінің Қазақстан халықтарына жасаған «Қазақстан өз дамуындағы жаңа серпіліс жасау қарсаңында» атты дәстүрлі Жолдауында әлеуметтік мәселелерді шешуді құнды басымдық ретінде қарастыруы сондықтан болса керек. Елбасының «біз аға ұрпақты, ана мен баланы, жастарды қамқорлық пен ілтипатқа бөлейтін әлеуметтік бағдарланған қоғам, ел халқының барлық топтары тұрмысының жоғары сапасы мен алдыңғы қатарлы әлеуметтік стандарттарын қамтамасыз ететін қоғам құрудамыз» (ҚР Президентінің Қазақстан халқына Жолдауы. 2006) деуінде мемлекеттің бұл салаға деген бей-жай қарай алмасын білдіретіні сөзсіз. Осы орайда, Нұрсұлтан Әбішұлы еліміздің әлеуметтік маңызын арттыру бағытында халықтың неғұрлым «әлжуаз» топтарын қорғайтын және экономиканың дамуына қолдау көрсететін осы заманғы әлеуметтік саясатты дамыту жолында төмендегідей мәселелерді атап көрсетті:

Халықтың неғұрлым «әлжуаз» топтарына қолдау көрсету;

элеуметтік қолдау көрсету жүйесін нарықтық экономика талаптарына сай қайта бағдарлау;

Тұрғын үй құрылысы және жылжымайтын мүлік рыногын дамыту;

Денсаулық сақтау саласын ұйымдастыруда осы заманғы қағидаттар мен стандарттарға көшу;

Халықаралық стандарттарға сәйкес қоршаған ортаны қорғау және экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету;

Бизнестің элеуметтік жауапкершілігінің халықаралық стандарттарын енгізу;

Еңбек ресурстарын дамытудың тиімді жүйесін құру (ҚР Президентінің Қазақстан халқына Жолдауы. 2006).

Елбасының осы аталған бағыттарды атап қана қоймай, халықты элеуметтік қорғаудың жоғарыдағы мәселелерін шешу жолында Үкіметке нақты тапсырмалар беруі элеуметтік саланың мемлекет дамуындағы ең негізгі маңызға ие екендігін барынша айшықтай түсті. Ал бұл бағытта азаматтық қоғам институттарының орны ерекше екені даусыз.

Элеуметтік салада басты қаралатын нәрсе мұқтаждық мәселелесі. Мұқтаждық – адамның өзіне керекті бірдеңенің жетіспейтіндігін сезінуі (Котлер Ф., 2000).

Адамдардың мұқтаждығы көп түрлі және күрделі. Мұнда негізгі физиологиялық тамаққа, киімге, жылынуға және қауіпсіздік мұқтаждықтары, элеуметтік-рухани жақындасу, әсер-

лену, құштарлық, сондай-ақ жеке мұқтаждық білімге құштарлық, өзін-өзі дәріптеу. Бұл мұқтаждықтар Медисно-авеню әрекеттері арқылы пайда болмайды, ол адам табиғатының бастамасында бар жағдайлар.

Мұқтаждығы қанағаттандырылмаған адам өзін бишара, бақытсызбын деп санайды. Қайсыбір мұқтаждық неғұрлым мәнді болса, оның қайғысы соғұрлым тереңірек болады. Қанағаттанбаған адам мынадай екі жолдың біріне барады: не мұқтаждығын қанағаттандыратын объектілерді іздейді, не оны бәсеңсітетуге тырысады (Котлер Ф., 2000).

Ал мұның бәрін қанағаттандыруға тырысатын функцияның барлығын мемлекетпен бірге азаматтық қоғам институттары да атқарады. өз кезегінде оның қалай жүзеге асып жатқанын, қордаланған қандай мәселелері барлығын түгел дерлік ақпараттық кеңістік атқарады. Яғни, азаматтық қоғам институттарының жұмыстарын өркендетумен қатар, ақпараттық кеңістік азаматтық қоғамды да дамытуға өз үлесін өлшеусіз қосады деген сөз. Бұл өзі де сол функцияны атқара отырып, Қазақстандағы азаматтық қоғам институттарын дамытуға келелі қызмет ететін ақпараттық кеңістіктің рөлін айшықтап көрсетеді. Мұның Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев айтқандай, «элеуметтік-экономикалық жаңару мен саяси демократияландырудың жаңа кезеңіне қадам басқалы тұрған» Қазақстан үшін мәнділігі еш жоғалмақ емес.

Әдебиеттер

- Платон. Избранные диалоги. – М., 1990.
 Аристотель. Сочинения. Т.4. – М., 1983.
 Черниловский З.М. Гражданское общество: опыт исследования // Государство и право. 1992. – № 6.
 Макиавелли Н. Избранные произведения. – М., 1982.
 Гроции Г. О раве войны и мира. Три книги, в которых объясняются естественное право и право народов, а также принципы публичного права. – М., 1956.
 Медушевский А.Н. Гражданское общество и правовое государство в политической мысли Германии // Вестник Московского университета. Серия 12. Социально-исследования. 1992. №5.
 Гарамши А. Избранные произведения. Т. 3. – М., 1953.
 Лобер В.И. Проблема демократии в политической философии Ноберто Боббио // Социально-политические науки. 1991. №6.
 Арато А. Концепция гражданского общества: восхождение, упадок и воссоздание – направления для дальнейших исследований // Полис, 1995. – №3.
 Әбсәттаров Р. Азаматтық қоғам: мәні мен мазмұны // Егемен Қазақстан. – 2005.
 Алматы қалалық ақпараттық-талдау орталығы. Қазақ журналистикасының даму тенденциялары. – Алматы, 2005.
 Назарбаев Н.Ә. Қазақстан жолы. – Астана, 2007, 16 бет.
 ҚР Президентінің Қазақстан халқына Жолдауы. 2006. 1 наурыз.
 Котлер Ф. Маркетинг негіздері. – Алматы: Жазушы, 2000, 9 бет.
 Alagappa, Muthiah. Civil Society and Political Change in Asia. Stanford: Stanford University Press, 2004.
 Ehrenberg, John. Civil Society: The Critical History of an Idea. New York: New York University Press, 1999.
 Leopoldo Martinez, Center for Development and Democracy in the Americas (CDDA), 2013.
 The Future Role of Civil Society, World Economic Forum, 2013.

Gregory Newby, Metric Multidimensional Information Space, Text Retrieval Conference, 4 November 1996.
Jason Withrow, Site Diagrams: Mapping an Information Space, Washtenaw Community College, 30 August 2004.
Boisot, M. H. Information Space: A framework for learning in organizations, institutions and culture. Routledge: London, 1995.
“Who owns the Internet?” Archived 19 June 2014 at the Wayback Machine, Jonathan Strickland, How Stuff Works. Retrieved 27 June 2014.
“Information p Definition of Information by Merriam-Webster”. Merriam-webster.com. Retrieved 2017-05-01.

Электронды ресурс:

http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:yuo94oI5TBcJ:mic.gov.kz/sites/default/files/pages/otchet_kaz_2.docx+&cd=3&hl=kk&ct=clnk&gl=kz

References

Absattarov R. Azamattyk, kogam: mani men mazmuny. //Yegemen Kazakhstan. -2005.
Almaty kalalyk akparattyk-taldau ortalygy. Kazak zhurnalistikasynyn damu tendentsiyalary. Almaty: -2005.
Arato A. Kontseptsiya grazhdanskogo obshchestva: voskhozhdeniye, upadok i vossozdaniye – napravleniya dlya dal'neyshikh issledovaniy // Polis, 1995. №3.
Aristotel'. Sochineniya. [Writings] T.4 M.,1983.
Chernilovskiy Z.M. Grazhdanskoye obshchestvo: opyt issledovaniya //Gosudarstvo i pravo. [Civil society: research experience//State and law] 1992. № 6.
Garamshi A. Izbrannyye proizvedeniya[Selected works]. T.3. m., 1953.
Grotsii G.O rave voyny i mira.[About the Rave of War and Peace] Tri knigi, v kotorkh obyasnyayutsya yestestvennoye pravo i pravo narodov, a takzhe printsipy publichnogo prava. M.,1956.
Kotler F. Marketing negizderi. [Basics of marketing] Almaty: – Zhazushy, 2000, 9 bet.
KR Prezidentinin Kazakhstan khalkyna Zholdauy. 2006. 1 nauryz.
Lober V.I. Problema demokratii v politicheskoy filosofii Noberto Bobbio [The problem of democracy in the political philosophy of Noberto Bobbio] //Sotsial'no-politicheskiye nauki. 1991. №6
Makiavelli N. M., Izbrannyye poizvedeniya.[Selected Works] 1982.
Medushevskiy A.N. Grazhdanskoye obshchestvo i pravavoe gosudarstvo v politicheskoy mysli Germanii [Civil society and law state in the political thought of Germany] // Vestnik Moskovskogo universiteta. Seriya 12. Sotsial'no-issledovaniya. 1992. №5.
Nazarbayev N.A. Kazakhstan zholy[the way of Kazakhstan]. Astana: -2007, 16 bet.
Platon. Izbrannyye dialogi.[Selected Dialogues] M., 1990.
Alagappa, Muthiah. Civil Society and Political Change in Asia. Stanford: Stanford University Press, 2004.
Ehrenberg, John. Civil Society: The Critical History of an Idea. New York: New York University Press, 1999.
Leopoldo Martinez, Center for Development and Democracy in the Americas (CDDA), 2013.
The Future Role of Civil Society, World Economic Forum, 2013.
Gregory Newby, Metric Multidimensional Information Space, Text Retrieval Conference, 4 November 1996.
Jason Withrow, Site Diagrams: Mapping an Information Space, Washtenaw Community College, 30 August 2004.
Boisot, M. H. Information Space: A framework for learning in organizations, institutions and culture. Routledge: London, 1995.
“Who owns the Internet?” Archived 19 June 2014 at the Wayback Machine, Jonathan Strickland, How Stuff Works. Retrieved 27 June 2014.
“Information p Definition of Information by Merriam-Webster”. Merriam-webster.com. Retrieved 2017-05-01.

Electronic resources:

http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:yuo94oI5TBcJ:mic.gov.kz/sites/default/files/pages/otchet_kaz_2.docx+&cd=3&hl=kk&ct=clnk&gl=kz